

Irodalomelméleti viták Franciaországban

Franciaországban az elmúlt években nagy viták folytak az irodalomelmélet kérdéseiről. Kisebb előcsatározások után 1965-ben jelent meg Raymond Picard könyve *Nouvelle Critique ou nouvelle imposture* címen, amelyben Roland Barthes-ot és az új kritikus iskolát támadja azzal, hogy tudománytalan s termékeiben olvashatatlan. Ezzel kezdődött a „régiek” és „újak” vitája, amely sok éven keresztül foglalkoztatta a francia irodalmi közvéleményt, hiszen vélemények és ellenvélemények hosszú sora jelent meg arról, hogy létezik-e a régi pozitivista értelemben vett irodalomtudomány és új-e az a strukturalista módszer, amelyet R. Barthes és mások felhasználnak.

A Helikon ennek a vitának különböző fázisaival foglalkozott s most nem az a szándékunk, hogy valamiféle összefoglalót adjunk. Inkább arra vállalkoztunk, hogy a Francia Kommunista Párt elméleti folyóiratának, a *Nouvelle Critique*-nak egy érdekes kísérletét mutassuk be, amelynek az a célja, hogy az új kritika olyan képviselőivel — akik e tekintetben velük egyetértenek — keresse az együttműködés lehetőségét. Ebben az esetben nem egyszerűen politikai együttműködésről van szó, hanem a nézetek konfrontációjáról, többek között az irodalomelmélet síkján is. A francia kommunista folyóirat fő beszélgető partnere a *Tel Quel* című folyóirat gárdája, amely 1960-ban alakult írókból, kritikusokból, filozófusokból, pszichológusokból és nyelvészekből. Az irodalomelméletet illetően mindenekelőtt Roland Barthes írásaiból merítenek, a filozófusok közül Michel Foucault-ra, Jacques Derridára és Louis Althusserre hivatkoznak, a nyelvészetből főleg N. Chomsky érdeklí őket. Természetesen merítenek a múlt nyelvészeti és irodalomtudományi strukturalizmusából is, s e tekintetben különösen nagy érdeklődéssel fordulnak a húszas évek szovjet formális iskolája felé, amelynek szövegeit közreadták. Mindehhez tegyük hozzá, hogy a csoport tagjai között írók is vannak, akik megpróbálják az elméletet az írás gyakorlatába is átvinni. Elég, ha e tekintetben az Aragon által hajdanában lelkesen üdvözölt Philippe Sollers-re vagy Jean Thibaudeau-ra utalunk. Egy ideig a *Tel Quel* csoporthoz tartozott Jean-Pierre Faye is, aki most egy új folyóiratot, a *Change*-ot szerkeszti.

Egy 1968-ban megjelent kötetben a *Théorie d'ensemble*-ban a *Tel Quel* csoport igyekezett meghatározni a maga sajátos elméletét. Az ún. *écriture textuelle* hívei az egész emberi történelmet „szöveggént” kezelik, és annak gyakorlatát — analógiás módon — a termeléshez hasonlítják. Megközelítésük lényegében véve szemiológiai, megpróbálják összeegyeztetni a strukturalizmust és a marxizmust, jórészt úgy, hogy ez utóbbi esetében Althusser interpretációira hivatkoznak, amelyek a történelmi és dialektikus materializmusban a tudományra teszik a hangsúlyt, a lét- és az ismeretelmélet, és álta-

talában az elméleti fogalmak kidolgozását sürgetik annak érdekében, hogy a filozófia a „forradalom fegyvere” legyen. Korai volna ítélni ennek a csoportnak (amely az elmúlt években elég erősen differenciálódott) további fejlődéséről, de azt mindenképpen tekintetbe kell vennünk, hogy tagjai közül sokan őszintén érdeklődnek a marxizmus iránt és hajlandók szembesíteni nézeteiket a kommunistákéival, és pedig egy olyan időszakban, amikor a francia értelmiség jelentős része az „új baloldal” útjain jár. Tegyük hozzá: a Tel Quel csoport tagjai közt is akadnak olyanok, akik ezeken az utakon „bolyonganak” s néha nyílt vitát is kezdenek a Francia Kommunista Párt politikájáról.

Az Action Poétique 1950-ben alakult s a költészet egyik műhelyként jelentkezett. Az utóbbi időkben a francia irodalmi fejlődés hatására ez a folyóirat is egyre élénkebben kezdett érdeklődni az irodalomtudományi kérdések és ezen belül különösen a marxizmus és a freudi pszichoanalízis kritikai alkalmazásai iránt. A Tel Quel csoport egyik ellenlábasa, amely bírálja a „teoretizáló” hullámot, s nem akar elszakadni a marxista esztétika alapkategóriáitól, még ha azokat sokszor egyoldalúan is magyarázzák.

A Nouvelle Critique — amint azt a számunkra írt bevezetőben M. Appel-Muller írja — általános elméleti folyóirat, irodalomelmélettel kevésbé foglalkozik. Az utóbbi időkben azonban ez a szerkesztőség rendezte meg a legérdekesebb irodalomelméleti vitákat, amelyeken marxisták és nem marxisták egyaránt részt vettek. Az eddig Clunyben megtartott két szümpozion tárgya az *irodalom és a nyelvtudomány*, illetve az *irodalom és az ideológia* volt. Ezeknek a vitáknak a megszervezése jelentős kezdeményezőközséget mutat, amit különösen most kell üdvözlőnk, amikor a kulturális életben a legkülönbözőbb módon igyekeznek elszigetelni a kommunistákat.

Azok, akik a Helikonnak ebben a számában a Nouvelle Critique-et képviselik, különböző nézeteket vallanak, de általában a francia hagyományokból és a jelenlegi irodalmi és elméleti helyzetből kiindulva az avantgarde ilyen vagy olyan formájával keresik a kapcsolatot. Alapvetően ez magyarázza azt a szembenállást, amelyet Lukács realizmus-elmélete ellen fejtenek ki, s amelyben sok értetlenség is van, hiszen megelégszenek egy régebbi és sok tekintetben leegyszerűsített képlet bírálatával. Ebben a magatartásban egyébként szerepet játszik az is, hogy Franciaországban egy bizonyosfajta szociológiai strukturalizmus akarta Lukácsot kisajátítani (L. Goldmann és mások), mégpedig úgy, hogy a húszas években írt műveit fordította a kommunisták ellen. Van a Nouvelle Critique gárdájának olyan képviselője is, aki nem Aragonhoz vagy Brechthez, hanem a Tel Quel csoporthoz áll közelebb. Mindez arra utal, hogy rendkívül bonyolult helyzet alakult ki a francia marxista irodalomtudományban, s reméljük, hogy e viták éppen a tisztázódást segítik.

M. Appel-Muller jogosan hívja fel a figyelmet arra, hogy a mai ún. avantgarde-dal kiépített kapcsolatok nem minden veszély nélkül valók. Az irodalmi alkotás (az *alkotás* kifejezést nem volna szabad használnom, mert a Tel Quel szótárában pejoratív értelme van) és a termelés azonosítása, a nem-európai kultúrák egyoldalú előtérbe helyezése és tendenciózus interpretálása, a példaképek kiválasztása (Sartre, Lautréamont, Blanchot, Artaud, Bataille) és a magunk részéről tegyük hozzá, a „technicista” irodalmi gyakorlat, mind olyan tényezők, amelyek ellentmondásait nyílt vitákban kell feltárni. Mi ennek a vitafolyamatnak egy adott szakaszában próbálunk tájékoztatást adni a He-

likon olvasóinak. Ez a „pillanatfelvétel” nem tesz lehetővé részletes értékelést. Annyit azonban már most el lehet mondani, hogy ezekben a vitákban az elméletieskedésnek veszélyes mozzanatait fedezhetjük fel. Ez még akkor is így van, ha pl. a Tel Quel csoport szépirodalmi művekké is alátámasztja tevékenységét. Ezek a szépirodalmi alkotások is azt bizonyítják, hogy a nyelvi kísérletezés általuk gyakorolt formái a hermetizmusba torkollhatnak. A Nouvelle Critique is megvédte P. Guyotat könyvét, amely az *Éden, Éden, Éden* címet, viseli s amely nyomott gyarmati környezetben a szexuális aktusok rendkívül pontos, nyelvileg bravúros, de már olvashatatlan leírását nyújtja. Joggal lehet feltenni a kérdést, vajon a kísérletezésnek ez a foka nem vezet-e oda, hogy lassanként megszakad minden kapcsolat író és olvasóközönség között?

Ami ennek az elméleti irodalomnak a filozófiai-esztétikai alapjait illeti, gondot jelent az az eklekticizmus, amelyet a magukat marxistáknak vallóknál is gyakran megtalálunk. Teljesen nyilvánvaló, hogy a francia irodalmi fejlődés sajátosságainak megfelelően ez elméleti írók nagy jelentőséget tulajdonítanak a avantgarde különböző megnyilvánulásainak. Úgy tűnik azonban, hogy Aragon vagy Éluard tanúságtétele nem szolgál kiindulópontul, mintha háttérbe szorulna annak az útnak a jelentősége, amelyet a szürrealizmustól a szocialista realizmusig megtettek.

Mindent egybevetve, fő ellenvetésünk az, hogy — főleg a Tel Quel teoretikusai — nem szembesítik nézeteiket a marxista esztétika olyan alapvető kategóriáival mint a visszatükrözés, a realizmus, a pártosság, a közlés demokratizmusa. Abban a vitában, amelyet tavaly az irodalom és az ideológia viszonyáról rendeztek, és amelyben magam is részt vettem, igyekeztem erre a tényre felhívni a figyelmet.

A Nouvelle Critique, a Tel Quel és az Action Poétique szerkesztőségét arra kértük, hogy maguk mondják el véleményüket folyóiratuk elméleti felfogásáról és hogy maguk válasszák ki azokat a tanulmányokat, amelyek ezt a felfogást a legjobban képviselik. A Nouvelle Critique szerkesztői által kiválasztott tanulmányokhoz külön bevezetőt készített Appel-Muller, a Tel Quel nevében Julia Kristeva közölt néhány adatot, amelyeket a lapot bemutató rövid bevezetőben használtunk fel, az Action Poétique főszerkesztőjének, H. Deluynnek egyik nemrég megjelent programadó cikkéből idézünk, amelyet maga juttatott el hozzánk. A tanulmányokat terjedelmi okokból rövidítettük, arra törekedve, hogy a lényeges mozzanatokot megőrizzük. Egy forrongó időszak irodalomelméleti dokumentumai ezek, amelyek ellenvetéseinket váltják ki, de amelyeket megismerni — úgy hisszük — nem is érdektelen.

KÖPECZI BÉLA